

Correctievoorschrift HAVO

2013

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Examens (CvE) op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet CvE de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
 - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;

- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
 - 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
 - 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
 - 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
 - 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
 - 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.
- NB2 Als het College voor Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.
Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.
Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:
- NB
- a. Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
 - b. Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden WOLF-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt. In dat geval houdt het College voor Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 44 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 De emoties van Sven Kramer

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat er in het voorbeeld van Sven Kramer volgens James wél sprake is van een emotie: een duidelijke lichamelijke uiting 1
- een uitleg wanneer er volgens James géén sprake zou zijn van een emotie: wanneer er geen lichamelijke kenmerken zouden zijn 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Voor James is een emotie in de kern lichamenlijk. Het weggooiën van de schaatsbril en het hard wegduwen van de troostende hand van Kemkers zijn een duidelijke lichamelijke uiting van Sven Kramer. Volgens James kan er dan pas sprake zijn van een emotie 1
- Als je volgens een proces van abstractie de lichamelijke kenmerken van een emotie weglaat, blijft volgens James alleen nog maar een gevoelloos, cognitief weten over. Deze overtuigingen en intellectuele waarneming zijn volgens James geen emotie meer 1

2 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg op welke manier volgens Nussbaum emoties onze kwetsbaarheid tonen: emoties registreren het feit dat we geen volmaakte beheersing hebben over zaken die we belangrijk vinden 1
- een illustratie hiervan met behulp van de twee uitspraken van Kramer: ook het belangrijkste moment van je leven kun je niet volledig beheersen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Nussbaum tonen emoties ons wat we belangrijk vinden voor ons welzijn. Iets wat heel belangrijk voor ons is, kunnen we echter nooit volledig beheersen. We kunnen het immers ook verliezen. Verdriet of teleurstelling tonen op zo'n moment dat we als mens niet alles in de hand hebben of kunnen beheersen en wat dat betreft kwetsbaar zijn 1
- Sven Kramer geeft in uitspraak 1 en 2 aan dat de ritten op de 5 en de 10 kilometer heel erg belangrijk voor hem waren. Maar ook als je 24 uur per dag, jaar in jaar uit traint en met kop en schouders boven je tegenstanders uitsteekt, kun je nog op het belangrijkste moment van je leven verliezen. De teleurstelling en het verdriet van Kramer laten zijn kwetsbaarheid als mens zien en wijzen hem op de onvolmaakte beheersing die we over het leven hebben 1

3 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de opvatting van Aristoteles: boosheid is prijzenswaardig zolang die het juiste midden houdt tussen gelatenheid en opvliëgendheid 1
- een uitleg van de opvatting van Spinoza: onder leiding van de rede wordt woede overwonnen met liefde 1
- een argumentatie waaruit blijkt dat ofwel de opvatting van Spinoza ofwel die van Aristoteles de beheersing van de woede door Kramer het best verklaart 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Aristoteles vindt dat mensen die in de juiste mate boos zijn, het goede midden hebben gevonden tussen opvliedigheid en gelatenheid. Het is goed om boos te zijn als dat nodig is op het juiste moment, maar bedaardheid en vergevingsgezindheid zijn daarbij belangrijk 1
- Spinoza vindt dat boosheid, net als haat het handelen van de mens vermindert en een slechte invloed heeft. Wie onder leiding van de rede leeft, zal dan ook inzien dat boosheid moet worden beheerst. Door boosheid te overwinnen met liefde, kan de mens vrolijk en onbezorgd verder leven 1
- Ik vind dat de beheersing van de woede door Kramer het best kan worden begrepen vanuit de opvatting van Aristoteles. Zijn woede houdt het midden tussen gelatenheid en opvliedigheid. De woede is terecht en die uit hij op een gematigde wijze door wat te vloeken en zijn bril kapot te gooien. Hij ontsteekt niet in onredelijke razernij. Hij is dus bedaard maar ontkent zijn woede niet. Zijn gedrag is bovendien redelijk en vergevingsgezind. Hij breekt niet met zijn coach maar vergeeft hem 1

of

- Ik vind dat de beheersing van de woede door Kramer het best kan worden begrepen vanuit de opvatting van Spinoza. Hij bestraft de fout van zijn coach niet met haat of woede, maar met liefde: hij blijkt in staat te zijn om zijn coach Gerard Kemkers te vergeven en het contact met hem niet te verbreken. Hij ziet onder leiding van de rede in dat hij zijn woede beter kan beheersen aangezien woede slecht is en tot ellende leidt 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

4 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een correcte weergave en toepassing op tekst 1 van de drie middelen die Aristoteles onderscheidt: (1 scorepunt per correcte weergave en toepassing) 3
 - ethos: betrouwbaar overkomen: Balkenende bouwt een gevoel van gemeenschappelijkheid op met zijn publiek;
 - logos: redeneren: Sven Kramers bittere verlies liet zien dat er in de sport geen vanzelfsprekendheden bestaan;
 - pathos: invloed uitoefenen op de emoties van het publiek: Balkenende beschrijft de emoties van Kramer en de toeschouwers.
- Het is een gelegenheidstoespraak aangezien de toespraak betrekking heeft op het heden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Met de term 'ethos' bedoelt Aristoteles dat een spreker betrouwbaar moet overkomen op zijn publiek. Balkenende probeert dit te bereiken door te spreken van 'wij allemaal' en 'iedereen'. Daarmee bouwt hij een gevoel van gezamenlijke verbinding op met zijn publiek 1
- Met de term 'logos' bedoelt Aristoteles dat er geredeneerd wordt. Balkenende stelt dat het ongewone verlies van Sven Kramer op de 10 kilometer laat zien dat er in de sport geen vanzelfsprekendheden bestaan 1
- Met de term 'pathos' bedoelt Aristoteles dat een spreker invloed moet uitoefenen op de emoties van zijn publiek. Balkenende doet dit om zowel de emoties van Sven Kramer ('Daarna restte het bange wachten. De gekmakende spanning, gevolgd door tranen van intense opluchting') als de emoties van zijn toeschouwers te beschrijven ('Iedereen zag het tijdens die 10 kilometer. Iedereen was ontzet. Iedereen heeft er een mening over') 1
- Balkenende hield deze toespraak ter gelegenheid van de huldiging van de sporters die hadden deelgenomen aan de Olympische Spelen van Vancouver in 2010. De toespraak heeft dus betrekking op een gebeurtenis in het heden. Anders dan een politieke toespraak die betrekking heeft op de toekomst of een juridische toespraak die betrekking heeft op het verleden, is dit dus een gelegenheidstoespraak 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van drie toepasselijke typeringen van de houding van fierheid van Aristoteles die te herkennen zijn in de beschrijving van Sven Kramer: (1 scorepunt per goed uitgelegde en toegepaste typering) 3
 - hij is niet rancuneus;
 - wat hij doet is groots en het vermelden waard;
 - hij spreekt openlijk over zijn vriendschappen en vijandschappen;
 - hij laat zich niet gemakkelijk imponeren;
 - hij bekommert zich niet om wat andere mensen denken maar om de waarheid;
 - hij toont geen overdreven emoties.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Aristoteles kan Kramer een fier mens worden genoemd omdat hij niet rancuneus is. Hij was immers in staat om Kemkers zijn fout te vergeven en is niet stil blijven staan bij 'het kwade' van de hele gebeurtenis of het gedrag van zijn coach 1
- Bovendien is wat hij doet groots en het vermelden waard. Hij heeft een winnaarsmentaliteit en is in dat wat hij doet altijd de beste. Hij concentreert zich op de afstanden waarop grote eer te behalen valt voor hem omdat ze het hoogst worden gewaardeerd (5 en 10 kilometer) en doet minder moeite voor de afstanden waarop anderen hem overtreffen 1
- Ten slotte trekt hij zich niets aan van de krachten van zijn tegenstanders. Hij laat zich niet imponeren aangezien hij altijd de meerdere is 1

Vraag	Antwoord	Scores
6	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat schuldgevoel het best te begrijpen is vanuit de cognitivistische emotietheorie omdat schuld een emotie is waarbij context en overtuigingen een grote rol spelen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat dit wordt bevestigd omdat uit die verschillende interpretaties van zijn houding alleen met behulp van Kemkers' overtuiging één daarvan als de juiste kan worden begrepen 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Schuldgevoel is een complexe emotie waarbij onmiddellijk duidelijke fysieke kenmerken niet altijd zichtbaar zijn. De context van schuldgevoel gaat gepaard met vele overtuigingen en oordelen, zoals de overtuiging dat een fout nooit meer is goed te maken. Schuldgevoel is om die reden beter te begrijpen vanuit de cognitivistische emotietheorie, waarin het wezen van emoties wordt bepaald door gedachten of overtuigingen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Dat Kemkers gebukt gaat onder schuldgevoelens en niet in elkaar is gestort van ontredde, ellende of verslagenheid, wordt niet duidelijk als je alleen naar zijn houding kijkt. Alleen door zijn gedachten en overtuigingen erbij te betrekken, zoals vanuit de cognitivistische emotietheorie gebeurt, kan duidelijk worden dat hij kampt met schuldgevoelens 	1
7	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg waaruit blijkt in welk opzicht Kemkers' angstscenario uitgaat van vrees: de concrete vrees om het lot van zijn pupil te verpesten 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg waaruit blijkt in welk opzicht Kemkers' angstscenario uitgaat van angst: de ongewisse angst om te falen in je (levens)taak die is gegeven met ons mens-zijn 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Kemkers' blunder betekent een groot verlies voor zijn pupil. Het betreft een concrete angst om een ander schade te berokkenen en is dus 'vrees' 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Maar Kemkers' angstscenario betreft ook hemzelf. Naast de concrete vrees voor het lot van zijn pupil, kampte Kemkers met de angst omtrent zijn eigen lot. Hij had gefaald in zijn professionele levenstaak als coach. Al zijn tijd en aandacht had hij de afgelopen jaren in die taak gestoken en het mislukken van dat ene belangrijke moment deed hem twifelen aan zichzelf. De 'angst' voor een dergelijk falen, is een angst voor het onbestemde die is gegeven met ons mens-zijn 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat uit de genoemde voorbeelden blijkt dat wij in een emocultuur leven: heftige emoties gebruiken om sensationele televisie te maken 1
- een uitleg wat onder het begrip ‘emocultuur’ wordt verstaan: nadruk op sensationele uitingen ten nadele van bezinning 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De beschreven voorbeelden over media-aandacht voor Kramers diskwalificatie zijn zeker als emocultuur te betitelen: iedereen werd om zijn mening gevraagd, emotionele reacties werden in beeld gebracht, persoonlijk betrokken verhalen werden uitgezonden. De voorbeelden tonen aan dat de media de hoogoplopende emoties goed gebruikt hebben om sensationele televisie te maken 1
- Met het begrip ‘emocultuur’ wordt bedoeld dat er in onze samenleving nogal veel nadruk is komen te liggen op sensationele en persoonlijke emotionele toedrachten. Het begrip wordt doorgaans negatief gebruikt, het benadrukken van de sensationele kant van een verhaal gaat ten koste van het bezonnen en rustig nadenken over situaties 1

Opmerking

Mits goed beargumenteerd kunnen ook scorepunten worden toegekend aan het standpunt dat uit genoemde voorbeelden niet blijkt dat we in een emocultuur leven.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

9 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de twee manieren waarop Nussbaum een verband legt tussen emoties en waarheid: (1 scorepunt per juiste uitleg van een manier) 2
 - als oordeel van een ware situatie;
 - als juiste waardebeoordeling van een situatie.
- een argumentatie van Kramers relativering vanuit de opvatting dat zijn oorspronkelijke emoties waren gebaseerd op een onjuist waardeoordeel 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Martha Nussbaum zijn emoties oordelen. Deze oordelen kunnen waar of onwaar zijn op de volgende twee manieren: 2
 - Het oordeel kan op een situatie zijn gebaseerd die niet het geval blijkt te zijn. Dan is ook de bijbehorende emotie onwaar of onterecht.
 - Het oordeel kan ook een onjuiste waardebeoordeling zijn van de situatie. De waarde die aan de situatie wordt toegekend kan minder hoog zijn. In dat geval is de emotie ook onwaar of onecht.
- Kramers relativering met behulp van humor kun je verklaren vanuit de waarheid omtrent zijn waardebeoordeling van de situatie. Kramers oorspronkelijke emotie (woede, pijn, verdriet) was gebaseerd op het waardeoordeel dat zijn winst op de Olympische Spelen het allerbelangrijkste voor hem was in zijn leven op dat moment. Op het moment dat hij kon lachen om de grappen over zijn eigen verlies, zag hij in dat dat oorspronkelijke waardeoordeel onjuist was. Zijn waardebeoordeling van zijn winst tijdens de Spelen van 2010 is mede door het lachen om grappen over zichzelf minder hoog geworden, waardoor zijn verlies minder ernstig voor hem werd en hij zijn verdriet te boven kon komen 1

Opgave 2 Emoties bij mens en dier

10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de visie van Seneca op woede bij dieren: dieren hebben geen rede en daarom geen emoties 1
- een weergave van de visie van Seneca op woede bij mensen: woede verdrijft de rede 1
- een argumentatie dat Seneca het gedrag van de apen in tekst 2 niet als woede zou omschrijven 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Dieren hebben volgens Seneca geen echte emoties omdat ze ook geen rede hebben; er is slechts sprake van impulsen die lijken op menselijke emoties 1
- Seneca ziet woede bij mensen als een karakterfout of als tijdelijke waanzin. De mens is zichzelf niet meer meester. Woede verdrijft de rede, waardoor hij niet meer in staat is om te onderscheiden wat recht en rede is 1
- Seneca zou het gedrag van de apen in tekst 2 niet omschrijven als woede. Want ook al hebben de apen een woeste blik, maken ze inwendige keelgeluiden en houden ze de ogen uitdagend op de vijand gericht, toch is hier volgens Seneca geen sprake van een echte emotie omdat dieren geen rede hebben 1

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat de reactie van de apen beter omschreven kan worden als verwondering dan als aandacht aan de hand van tekst 3 1
- een uitleg van het verschil tussen verwondering en aandacht bij Descartes: verwondering zet aan tot vragen; aandacht gaat niet verder dan wat wordt waargenomen, zonder kennis tot gevolg 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- In tekst 3 staat dat de apen in eerste instantie verbazing tonen en met open ogen blijven staren, terwijl ze hun wenkbrauwen voortdurend op en neer bewegen. Dat lijkt op aandacht in de zin van nieuwsgierigheid. Maar uit het vervolg blijkt dat er meer is dan aandacht, want de apen gaan rechtop staan om beter te kijken, doen vaak een paar stappen achteruit en komen na een paar minuten dichterbij om de schildpad aan te raken. Dat is eerder verwondering dan aandacht in de zin zoals Descartes deze begrippen opvat, omdat ze op onderzoek lijken uit te gaan, wat tot vermeerdering van hun kennis zal leiden 1
- Want verwondering zet volgens Descartes aan tot het stellen van vragen, onderzoek en vermeerdering van kennis. Aandacht is volgens Descartes een vorm van nieuwsgierigheid, zonder het doel om daarmee tot kennis te komen. Het is louter een gewoonte 1

Opmerking

Aan een antwoord waarin wordt beargumenteerd dat er eerder sprake is van aandacht dan van verwondering kan, mits van een goede filosofische argumentatie voorzien, ook 1 scorepunt worden toegekend.

12 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie of de zorg voor het kapucijnaapje omschreven kan worden als medelijden door middel van een uitleg van de visie op medelijden van Aristoteles: (1 scorepunt per juiste weergave én toepassing van de volgende voorwaarden) 4
 - (1) onheil: lichamenlijk gebrek;
 - (2) onschuld: aangeboren gebrek;
 - (3) wederkerigheid: het onheil had ook een andere aap kunnen treffen;
 - (4) nabijheid: emotionele aanstekelijkheid in de directe omgeving.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ja, de zorg voor het kapucijnaapje kan worden omschreven als een vorm van medelijden. Er is immers voldaan aan de vier voorwaarden die Aristoteles daaraan stelt: 4
 - (1) Er is sprake van onheil: het lichamenlijk gebrek van het kapucijnaapje.
 - (2) Het aapje is niet schuldig: er is sprake van een aangeboren gebrek.
 - (3) Het onheil had ook een andere aap kunnen treffen.
 - (4) Het speelt zich in de directe omgeving af: emotionele aanstekelijkheid.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het standpunt van de constructivisten in het nature-nurture-debat: gedrag / emotie is een sociale constructie 1
- een onderbouwing van het constructivistische standpunt met een citaat uit tekst 4: de aangeleerde beheersing van de volwassen apen bij het spel 1
- een uitleg van het standpunt van de reductionisten in het nature-nurture-debat: gedrag / emotie is terug te voeren op een biologische basis 1
- een onderbouwing van het reductionistische standpunt met een citaat uit tekst 4: de ongeremdheid van de jonge apen met het slaan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens constructivisten zijn gedrag en emoties vormgegeven of aangeleerd binnen een bepaalde sociale context en zijn ze daarvan afhankelijk. Ze benadrukken dus de nurture-kant 1
- Een argument voor dit standpunt ontleen ik aan tekst 4 waarin de volwassen apen zich beheersen en het spel meespelen. Dit meespelen zou je de nurture-kant kunnen noemen. Nurture is het sociale proces dat de apen moeten doormaken: bij de jonge apen moet dit leerproces zich kennelijk nog voltrekken 1
- Reductionisten benadrukken de nature-kant van gedrag en emoties en stellen dat iedereen op grond van zijn biologische basis en hersenstructuur dezelfde basisemoties heeft 1
- Een argument voor dit standpunt haal ik uit tekst 4: jonge apen ontzien tijdens het spel niemand. Ze slaan volwassen apen in het gezicht met een kracht die fataal zou zijn als het andersom zou gebeuren. Ze handelen dus volgens primaire emoties die kennelijk onderdeel uitmaken van hun biologische aanleg 1

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de paradox van de fictionele emoties aan de hand van het voorbeeld van de bonobo met de pictogrammen: wat door Kanzi wordt begrepen middels pictogramman is fictie, toch zou hij daarbij emoties ervaren, terwijl er geen emotie kan worden ervaren bij zaken die niet echt zijn 1
- een juiste oplossing van de paradox van de fictionele emoties voor de situatie van Kanzi met behulp van Lamarque of van Walton 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De paradox van de fictionele emoties houdt in dat:
 - a) we weten dat wat in een roman of film gebeurt niet echt is;
 - b) we toch emoties ervaren als we een roman lezen of film kijken;
 - c) we eigenlijk geen emoties kunnen ervaren bij zaken waarvan we weten dat ze niet echt zijn.
 Toegepast op de casus van Kanzi:
 - a) Kanzi weet dat de spekkies en het vuur op de pictogrammen niet echt zijn;
 - b) toch ervaart hij kennelijk een emotie bij het kijken ernaar;
 - c) maar eigenlijk kan hij geen emotie ervaren bij zaken waarvan hij weet dat ze niet echt zijn 1
 - De oplossing van Lamarque: ook al weet Kanzi dat pictogrammen geen echte spekkies of echt vuur zijn maar dit slechts verbeelden, toch kunnen ze wel degelijk echte emoties losmaken bij Kanzi.

Bewering c) verdwijnt dan en daarmee lost de paradox op 1
- of
- De oplossing van Walton: Kanzi weet dat de pictogrammen geen echte spekkies of echt vuur zijn maar dit slechts verbeelden en daar speelt hij mee: Uitspraak b) vervalt daarmee: Kanzi speelt een spel als hij met pictogrammen iets duidelijk maakt. Daarbij heeft hij pseudo-emoties. We ervaren immers geen emoties bij zaken waarvan we weten dat ze niet echt zijn 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de hypothese van Sapir en Whorf: ons denken en handelen is sterk beïnvloed door de taal waarmee we zijn opgegroeid 1
- een argument voor de hypothese aan de hand het voorbeeld van Koko: Koko koppelt woorden aan emoties 1
- een argument tegen de hypothese aan de hand van het voorbeeld van Koko: het is niet duidelijk of de emoties van Koko het gevolg zijn van het begrijpen van woorden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Sapir en Whorf is er een nauw verband tussen hoe een taal in elkaar zit en hoe de gebruiker van die taal de wereld waarneemt en ervaart. Het denken en handelen van iemand is sterk beïnvloed door de taal waarmee hij is opgegroeid 1
- Uit de context van het verhaal blijkt dat Koko over een taal beschikt en daarin haar emoties kan uitdrukken. Nadat zij heeft gehoord dat All Ball is overleden, maakt ze de aangeleerde gebaren die symbool staan voor de emoties: droevig, huilen, boos. Uit het feit dat Koko haar emoties koppelt aan woorden, blijkt dat de manier waarop zij de wereld waarneemt, wordt bepaald door taal, zoals Sapir en Whorf stellen 1
- Uit het voorbeeld blijkt niet dat Koko alleen maar emoties ervaart omdat zij woorden kan begrijpen. Het is namelijk niet duidelijk of de emoties van Koko het gevolg zijn van het begrijpen van woorden; zij maakt immers huilgeluiden die een niet-talige uiting van een emotie zijn. Dit gaat in tegen de hypothese van Sapir en Whorf omdat Koko's waarneming van de wereld – haar emotie – niet alleen maar afhankelijk is van taal 1

16 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een beargumenteerd standpunt over de vraag of er een fundamenteel verschil is tussen mens en dier 1
- een uitleg van een eigen mensvisie 1
- een uitleg met welke mensvisie die van de kandidaat het meest overeenkomt, die van Aristoteles, Descartes of Nietzsche 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeelden van een goed antwoord:

- Het verschil tussen mens en dier is volgens mij fundamenteel. Dieren hebben een sterke zintuiglijkheid en een sterk instinct. Mensen hebben weliswaar ook zintuiglijkheid, maar niet zo sterk als dieren. Mensen compenseren dit echter met een enorm vermogen tot redelijk denken en abstractie, een vermogen dat dieren volledig ontberen 1
- Het rationele vermogen is de kern van mijn mensvisie. Mensen hebben, in tegenstelling tot dieren, een intellectueel vermogen dat hen in staat stelt de wereld waarin zij leven op een geheel andere manier te ervaren en kennen. Dieren leven hun leven, maar mensen leiden hun leven. Ze zijn zich bewust van hun eigen leven en de eindigheid ervan. Dit vermogen ontbreekt bij dieren 1
- Ik sluit het meest aan bij Aristoteles die stelt dat de mens een animal rationale is, waarbij de mens zich van het dier onderscheidt door het intellectuele vermogen. In Aristoteles' mensvisie staat bijvoorbeeld ook de deugd centraal als een proces van innerlijke vorming. Het verstand helpt bij het vinden van het juiste midden tussen uitersten. Dit veronderstelt een rationeel vermogen dat dieren niet bezitten; dieren kunnen daarom geen deugden ontwikkelen 1

of

- Nee, het verschil tussen mens en dier is niet fundamenteel. Zowel mensen als dieren leven vanuit hun wil tot overleven en vergeleken daarmee is het redelijk vermogen van mensen van minder belang 1
- De kern van mijn mensvisie is dat mensen enerzijds dieren zijn en uit het dierenrijk voortkomen, maar anderzijds een grotere openheid bezitten om zich verder te kunnen ontwikkelen. Mensen zijn dieren die instinct-arm zijn en daardoor nauwelijks een essentie hebben. Daarom zijn ze gedoemd hun eigen leven vorm te geven. Maar dat neemt niet weg dat ook mensen nog steeds gedreven worden door dierlijke instincten. Het redelijke vermogen waarover mensen beschikken is verder ontwikkeld dan dat van dieren, wat hun leven anders maakt, maar niet wezenlijk anders 1
- In dat opzicht spreekt mij de gedachte van Nietzsche over de mens als 'niet vastgesteld dier' het meest aan. Aan de ene kant hebben mensen vele eigenschappen met de dieren gemeen, aan de andere kant hebben ze de mogelijkheid om zichzelf te ontwerpen en zich los te maken van hun status van kuddedier 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> • Ja, het verschil tussen mens en dier is fundamenteel. Mensen kunnen zich losmaken van hun directe omgeving en daarover nadenken en dieren kunnen dit niet 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Dit denkvermogen is de kern van mijn mensvisie. Op grond van dit vermogen zijn mensen in staat (gebleken) om hun natuurlijke omgeving radicaal te veranderen. Bij dieren ontbreekt dat vermogen, zij leven alleen binnen hun eigen leefwereld en zijn niet in staat om daarover ideeën te ontwikkelen om aan de hand daarvan deze omgeving aan te passen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • In dit opzicht sluit ik het meest aan bij Descartes die mensen en dieren strikt van elkaar onderscheidde omdat dieren nu eenmaal geen vermogen hebben tot denken. Zij behoren volgens Descartes geheel tot de wereld van de materie. De mens ook, zij het wat betreft zijn lichaam. De menselijke geest staat echter los van de materiële wereld, waardoor het mogelijk is om vrij over die wereld te kunnen nadenken 	1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 28 mei naar Cito.

6 Bronvermeldingen

foto blz. 2	http://janealblas.files.wordpress.com/2010/02/kramer_181275x.jpg
tekst 1	www.rijksoverheid.nl, toespraak Balkenende, 3 mrt 2010
foto blz. 5	http://i48.tinypic.com/fvgqhv.png (Gerard Kemkers)
foto blz. 6	http://www.flickr.com/photos/29738206@N06/4385034250/sizes/m/in/photostream
tekst 2	naar: Charles Darwin, Het uitdrukken van emoties bij mens en dier, 1872
foto in tekst 2	http://arsmagica.wikia.com/wiki/File:Angry-monkey-7399791.jpg
tekst 3	uit: Charles Darwin, Het uitdrukken van emoties bij mens en dier, 1872
tekst 4	uit: Frans de Waal, Van nature goed, 1996, p. 61
foto blz. 11	http://vorige.nrc.nl/multimedia/dynamic/00274/kanzi_img07b_274795a.jpg